

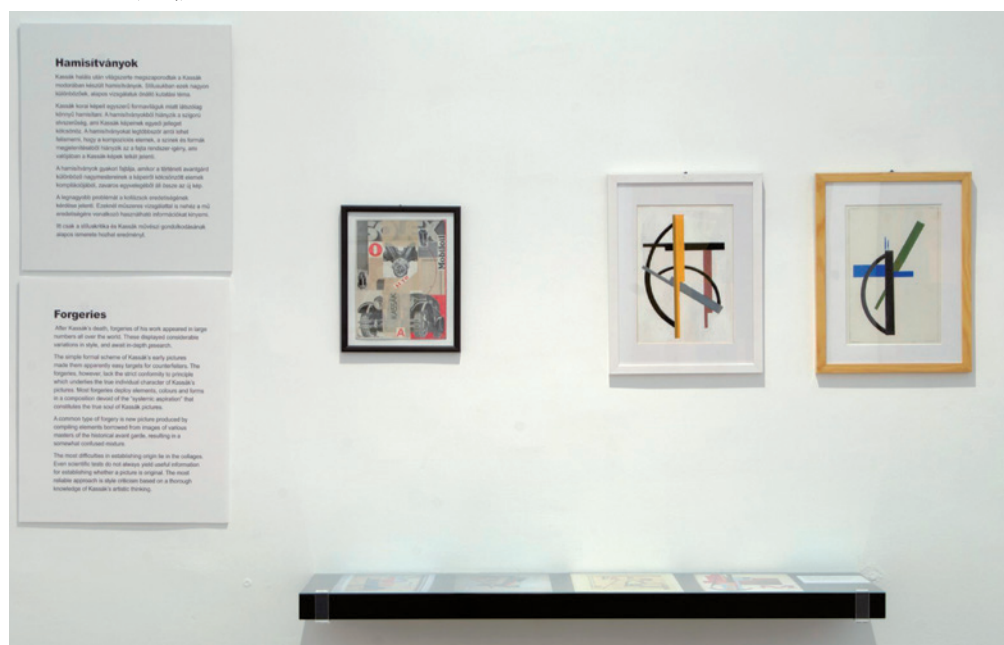
Kassák, és akiknek nem kellett

Kassák és Kassák 2. Konjunktúra és kiszorítás. Kassák Lajos nyugati karrierje és hazai megítélése a hatvanas években

Kassák Múzeum, Budapest
2014. március 28 – június 15.

Ritka hazánkban az olyan precíz, történeti szempontokat érvényesítő, források kritikus olvasására épülő művészettörténeti bemutató, mint a Kassák Múzeum új, Sasvári Edit által rendezett időszaki kiállítása. A *Konjunktúra és kiszorítás* alcíme – *Kassák Lajos nyugati karrierje és hazai megítélése a hatvanas években* – pontosan jelöli meg azt a témakört, amelyet a kiállítás kronologikus sorrendben, tematikus csomópontok kijelölésével körbejár. A Kassák művei iránt megélnéül külföldi műkereskedelmi érdeklődést és a háttérbe szorítására – háttérben tartására – tett hazai kísérleteket párhuzamos történetekként olvashatjuk a kiállításon. Olvashatjuk, hiszen a történetben szereplő, egyben azt illusztráló művek mellett a főszerepet archívumi anyagok – levelek, kiadványok, valamint a kultúrpolitika dokumentumai – játsszák. A kiállított dokumentumok – ellentétben a kiállítást kísérő,

Kassák és Kassák 2.
KONJUNKTÚRA ÉS KISZORÍTÁS. Kassák Lajos nyugati karrierje és hazai megítélése a hatvanas években
Kassák Múzeum, 2014, részlet a kiállításról © Fotó: Gál Csaba

magyarul és angolul is olvasható leírásokkal – csak eredeti nyelven szerepelnek. Remélhetőleg megjelenik majd egy katalógus vagy forráskiadvány, amelyben a külföldi olvasók is érzékelhetik a bemutatott történetek finom, nyelvileg is jellemző fordulatait. (*Ceterum censeo*: más kiállítóhelyek mellett a Kassák Múzeum is megérdemelné, hogy a nemzetközi szinten értékelhető szakmai teljesítmény hasonló színvonalú finanszírozással párosuljon. Akkor nem lenne kérdés egy kétnyelvű katalógus megjelenése a megnyitó napjára.)

Ha már a nyelvi kérdéseknél tartunk: a magyar címben szereplő „kiszorítás” helyett az angol változatban az általánosabb érvényű „rejection” (elutasítás) szerepel. A magyar kifejezésben felfedezhető némi állambiztonsági íz nem véletlen: Sasvári választását nyilván saját, a korszak kultúrpolitikáját érintő kutatásai indokolják. A kézjegyet viselő címválasztás mindazonáltal jól jellemzi Kassák helyzetét: a kiszorítás ugyanis Kenedi János állambiztonsági szlengszótára szerint „büntetőeljárás kívüli adminisztratív intézkedés ellenséges, megbízhatatlan személyeknek meghatározott munkaterületről, objektumból való távoltartására.”¹ Az, hogy miért és mennyiben tartották Kassákot ellenséges személynek, valamint, hogy hogyan próbálták megóvni tőle a művészeti közéletet, regényszerűen bontakozik ki előttünk a kiállításon.

Kassák megkésett nyugati műkereskedelmi konjunktúrájának fő szereplője a Galerie Denise René volt, amely a korabeli kurrens absztrakt művészet mellett annak előzményeinek bemutatására is vállalkozott. A műkereskedelmet jól ismerő Vasarely 1960-ban így jellemezte Kassák pozícióját: „Azt már írtam, hogy új képeivel múltbeli súlya latba vetése nélkül a százezres konkurenciában minimálisak az esélyei. Ezt Denise René is jól tudja.”² (1960.05.10.) Hirtelen igény támadt a régi művek iránt, Kassák erre adott különböző válaszai – grafikák újryomtatása, új művek antedatálása – nyomon követhetők a kiállításon. Látható például a klasszikus képarchitektúrát újradatálását tartalmazó *Panderma-mappa*. Kassák nem tudott kiutazni Bázalbe, Carl Lászlóhoz, hogy aláírja a nyomatokat, így kis árcédulákat szignált, amelyeket a kiadó ragasztott a lapokra, Panderma feliratú bélyegzővel hitelesítve azokat. A kiállítás másik érdekes fejezete Kassák késői konjunktúrájának *post mortem* szakaszával foglalkozik, bemutatva hamis és kétes szerzőségű „Kassák” műveket. A művész karrierjének vonatkozó fejezetét, az 1960–76 közti kiállításokat a falon egy – a Kassák Múzeum igényes

1 Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv I–II*, Budapest, Magvető, 1996, II: 426.

2 Eltérő jelzés hiányában az idézetek Kassák Vasarelyhez írt leveleiből származnak. A szövegeket a gépirás sajátosságainak korrigálása mellett (hosszú „f” hiánya, stb.) eredeti formájában közlöm.

grafikai arculatához méltó – diagram jeleníti meg (tervező: Koronczi Endre).

A kialakuló együttműködés ellenére a művész és az őt nemzetközi piacra bevezető Galerie Denise René kapcsolata nem volt problémamentes: „Bár ő [Denise René] is barátságosabb hangot ütött meg, mint eddig, de volt egy-két mondata, amit nagyon nehezen tudtam lenyelni. Elég nyersen érzékeltette hozzám való kegyességét.” (1961.03.10.) Több év után így fakadt ki Kassák egy levelében: „Végtelenül bánt, hogy a galéria így packázik velem. D. R. nem istennő és én nem vagyok szar.” (1966.09.12.) A külföldi kiállítási lehetőségekkel nem rendelkező, illetve hazaiaktól megfosztott művész érezhetően többet várt az együttműködéstől, mint amelyre egy kereskedelmi galéria hivatott lett volna. A galéria szempontjából Kassák csak egy volt az általuk forgalmazott művészek közül, Kassáknak viszont létfontosságú lehetett a kései, külföldi elismerés. Kassák leveleiből kitűnik, hogy a hazájában marginalizált helyzetű művész elsősorban Győzőnek (azaz Victor Vasarelynek) köszönhette Denise René érdeklődését. Vasarely önzetlen segítségének volt köszönhető az 1961-es Kassák–Vasarely mappa létrejötte is (kiadó: Denise René), amely Kassákot a francia közönség által jobban ismert Vasarelyvel társítva próbálta bevezetni a piacra. Kassák meg is becsülte Vasarely nem kevés szervezőmunkával járó támogatását; hiszen más, külföldi barátairól csak ezt írhatta: „A többiek inkább csak szépeket mondanak, de pozitív segítségükre kevésbé lehet számítani.” (1962.06.25.)

Kassák magyarországi helyzete pszichikailag sem volt könnyű: „A hiányérzet súlya nyom. S egyebek közt ezért írom ezt a levelet is, hogy a párizsi kontaktus töltsön el némi bizalommal a jövő iránt.” (1961.02.06.) Az elismerő külföldi kritikák mindenesetre gyógyírként szolgáltak elszigeteltségében a művész számára: „Képzelve el, hogy mindez milyen inspirálólag hat rám, aki végeredményben még mindig nem kerülhetett közvetlen érintkezésbe a határainkon túli világgal.” (1966.10.01.) Kassák azonban háttérbe szorította ellenére mindvégig tisztában volt műveinek értékével és saját jelentőségével. Ahogy a Kassák–Vasarely mappa megjelenésekor írta: „Közölt munkáim fölött negyven év múlt el s beképzeltség nélkül az a véleményem, hogy annak idején a helyes úton indultam el, komolyan vettem feladatomat és kétségtelenül némi eredményeket is elértem.” (1961.10.29.) Az idő művész meglehetősen elszánt volt, elszántagra pedig szüksége is volt, hiszen egyszerre kellett alkalmazkodnia a kortárs nyugati műkereskedelem viszonyaihoz, illetve harcolni elismerésért, kiállítási lehetőségért a hatvanas évek Magyarországon: „Én azonban olyan ember vagyok, aki nem könnyen mond le terveit megvalósításáról, terveim pedig vannak s ha csak egy

Kassák és Kassák 2.
KONJUNKTÚRA és KISZORÍTÁS. Kassák Lajos nyugati karrierje és hazai megítélése a hatvanas években
Kassák Múzeum, 2014, részlet a kiállításról © Fotó: Gál Csaba

Kassák és Kassák 2.
KONJUNKTÚRA és KISZORÍTÁS. Kassák Lajos nyugati karrierje és hazai megítélése a hatvanas években
Kassák Múzeum, 2014, részlet a kiállításról © Fotó: Gál Csaba

mód adódik rá, meg is fogom azokat valósítani.” (1962.06.25.)

Óriási volt a kulturális, gazdasági és politikai szakadék Denise René és Vasarely Franciaországa, illetve a hatvanas évek Magyarországáé között. Némi iróniával írta Kassák Vasarelynek utóbbi sikereivel és az ezzel járó terhes elfoglaltságokkal kapcsolatban: „Legföljebb azt ajánlhatnám, hogy jöjjön haza és én a fejemmel garantálhatom, hogy nem kellene eltűnie a kiállítások sorozatát, a kitüntetések és az undorítóan pénzéhes ügyfelek vásárlásait. Biztosítom, hogy egyetlen kiállítása nem lenne és egyetlen képét nem adná el.” (1963.01.22.) Számos, nyugatról nézve érthetetlen és magyarázatot igénylő technikai akadály állt Kassák útjában: „Kb. 25 képem készen áll arra, hogy kiküldhessem Párisba. De hogy ez a kiküldetés megtörténhessen, ahhoz okvetlenül szükséges, hogy Denise Renétől hivatalos meghívást kapjak, hogy kiállításomat megrendezi galériájában. Ilyen hivatalos meghív[ás nélkül] nem kaphatunk útlevelet és a képeket nem küldhetjük ki.” (1959.09.06.) De nemcsak a személyes utazás és a képek kiküldésének lehetőségéért kellett Kassáknak harcolnia: „[Denise René] azt írja, hogy itt csináltassam meg a katalógust s én attól félek, hogy ebben a dologban itt bizonyos komplikációk adódnak majd. Ugyanis a katalógus kinyomtatásához és kiküldéséhez külön-külön engedélyt kell kérni. Maguk ezt persze nem értik meg, de sajnos így van.” (1959.10.22.)

Kassáknak, ahogy fiatalkorában, úgy élete utolsó éveiben is küzdenie, harcolnia kellett mindenért.

Sok évtizedes harci tapasztalata és stratégiai érzéke megmutatkozik a kiállításon olvasható levelekben. Sikerül elérnie, hogy párizsi kiállításáról képekkel illusztrált kritika jelenhessen meg a Nagyvilágban, azonban, ahogy Vasarelynek magyarázza: „az absztrakció szót kerülni kellene benne. Építő tendenciájú, újszerű, korszerű művészetnek lehetne nevezni, stb. Azért ajánlom ezt a fogalmazást, mert így módjukban lenne leközelíteni reprodukcióval együtt.” (é.n.) A kiharcolt külföldi kiállításról szóló kritika eszköz az absztrakció hazai elismertetéséért vívott harcban, a nyelvi kompromisszum a képek közölhetőségének ára.

Kassák azonban nem pusztán saját műveinek bemutatásáért harcol, itthoni kiállítására szélesebb stratégia egyik lépéseként tekint: „...ez lenne itt az első egyéni absztrakt kiállítás [Építőművészek Galériájában rendezendő egyéni kiállítása]. Utána komolyan megindulna itt a mozgás és az a tervem, hogy ebbe a mozgásba egy szép párizsi magyar anyaggal is be lehetne kapcsolódni, amit Magával együtt szeretnék megrendezni.” (1962.06.25.) A Kassák–Vasarely mappából is azért tervez a minisztériumnak és múzeumoknak ajándékozni, mert „Ez anyagi ráfizetés, de fontosnak látszik jövőbeni lehetőségeink előkészítéséhez.” (1961.10.29.) Saját törekvéseik igazolását látja a Henry Moore kiállítás magas nézőszámában is, jó jelnek tekinti ezt a tervezett, Vasarely–Kassák rendezésű modern kiállítás létrejöttéhez. (1961.10.29.)

A „másik oldal” hatvanas évek eleji álláspontját a kiállításon többek között Aradi Nóra sorai képviselik: „Félreérthetetlenül közöltem, hogy művészetével, szemléletével nem értek egyet, és közönségünk elé azt nem bocsájthatjuk.” (1960.02.04.) Érthető módon az idős Kassák egészségének nem tett jót a hazai és küldi tervekkel kapcsolatos szüntelen küzdelem: „Néhány nappal ezelőtt angina pectoris következtében szívgörcsöt kaptam. [...] Túl sok volt az utolsó napok izgalma s ez idő előtt kikészített.” (1960.02.06.)

Az idő azonban – szerencsére még életében – Kassákot igazolta: „1967 márciusában, 80. születési évfordulóm alkalmával Pesten lesz kiállításom és egy szép könyv is jelenik meg rólam. Ez lesz az első konstruktív kiállítás nálunk. Íme, áttörtem egy betonfalat.” (1966.09.12.) Valóban, az első „önköltséges” kiállítást számos „túrt” fiatal művész szintén önköltséges bemutatója követte a Fényes Adolf Teremben. Kassák azonban mindezt nem érthette meg: pár hónappal kiállításának megnyitása után már halott volt.

Kassák és Kassák 2.
KONJUNKTÚRA és KISZORÍTÁS. Kassák Lajos nyugati karrierje és hazai megítélése a hatvanas években
Kassák Múzeum, 2014, részlet a kiállításról © Fotó: Gál Csaba

